

Европаликлардан биринчилар бўлиб Голландия денгизчилари — адмирал Роггевен жамоаси Пасха оролига ташриф буюрди.

Уларнинг сўзларига кўра, оролчилар орасида ок тери, кўнгир тери ва бронза-кизил тери одамлар бор эди.

Оролчилари ағдарилган кайикларга ўхшаш найзадан ясалган уйларда яшаган.

Роггевен ва унинг жамоаси уларни ок терига эга деб ҳисобланган гуруҳ, катта дискли, делинган кулокларнинг сохиблари, шунингдек, вожд ва жрецлар билан учрашдилар.

Бирок Голландия денгизчиларини энг хайратга солган нарса — хайкаллар эди.

Адмирал Роггевен кемаси журналидан шундай ёзув топилган:

«Дастлаб бу тош юзлар бизга жуда каттик таъсир килди; Биз тушунишга кийналдик — қандай қилиб оролчилар мустаҳкам арконлар ва йирик қурилиш механизмларисиз, баландлиги камида тўққиз метр ва анча катта бўлган хайкалларни барпо қила олдилар?»

Бирок Роггевен учун бу сир узокка чўзилмади.

У хайкалнинг бир бўлагини синдириб, улар аслида хом гиламдан ясаиб, тош парчалари билан копланган деб ўйлади.

Бу Тинч океандаги ер бўлаги қарийб ярим аср давомида четда қолди.

Бирок унинг мавжудлиги кенг маълум бўлганидан сўнг, у Европа ва Америка денгизчилари учун магнитга айланди.

1770 йил октябр ойида Перу вице-қироли махсус экспедиция юборди ва Испания флоти командири икки ҳафталик сузишдан сўнг оролга етди.

Бир неча йил ўтиб, Пасха оролига яна узокрок ҳудудлардан ташрифлар бўлди.

Англиялик машҳур денгизчи, капитан Жеймс Кук 1774 йил март ойида оролга етди.

Унинг гуруҳи таркибида Таити оролидан келган полинезиялик Махине ҳам бор эди, у

оролчилар билан чекланган даражада мулокот кила оларди.

Кук ташриф буюрган пайтда оролчилар жуда камбагал холда яшаган.

Йигирма йил ўтиб, француз экспедицияси Лаперуз оролга келганда эса ҳеч қандай очлик изларини кўрмади.

Французлар ҳулоса қилишди: Кук ташриф буюрган пайтда оролчилар горларда яширинган бўлиши мумкин.

Экспедиция рассоми қандайдир сабабга кўра, Пасха ороли аҳолисини ва уларнинг хайкаллариини европаликларга ҳос ҳусниёт билан тасвирлади.

Пасха ороли илмий тадқиқот объектига айлангунга қадар, тирик қолган оролчилар сони хайкаллар сониға қараганда анча кам бўлган.

1886 йилда «Могикан» америкалик ҳарбий кемаси жамоаси оролнинг топографик ҳаритасини чизди ва 555 та хайкални ҳисоблаб чиқди.

Кейинги археологик экспедициялар янги кашфиётларни амалға оширди.

Ҳозирги кунда 900 дан 1000 гача хайкал (моаи — «образлар») мавжуд.

Денгиз ярим орол соҳилларини емирганлиги сабабли, бир неча хайкаллар денгизга қулаганлиги ҳақида маълумотлар мавжуд.

Хайкалларнинг баландлиги 2 метрдан 11 метргача ўзгариб туради, бироқ уларнинг умумий услуби ва шакли бир хил:

- узун бош ва тана,
- илгорланган эгри ияк,
- чўзилган кулок мўйчаллари,
- хайкалларнинг кўллари танасининг ён томонига гипс ёпишган,
- кафтлари коринга кўйилган.

Баъзи хайкалларда кизил ва оқ тошдан ясалган кўзлар мавжуд.

Шунингдек, уларнинг бошида пукао — ёкутимон тошлардан ёки маржондан ясалган қалла уюми бор.

Бу денгизчилар томонидан тилға олинган кизил тусли парли тош ёки бош қийимни ифодалаши мумкин.

230 га яқин хайкаллар аввалроқ тўғри туриб, учтадан ўн бештагача бўлган сафларда жойлашган.

Бир пайтлар 250 дан 300 гача платформа мавжуд бўлган ва улар деярли барчаси соҳил бўйлаб жойлашган.

Хайкаллар оролнинг ички томонига қараб туриб, гўёки оролчиларни қузатиб турган улкан кўрикчилардай кўринишға эга.

1722 йилда Роггевен версияси тақдим этилгандан сўнг, хайкалларни қандай қилиб қуришгани ва ташиб келтиришгани ҳақида кўплаб мунозаралар бўлди.

«Қадимги космик саёҳатчилар» назарияси тарафдори Эрих фон Дэнйкен шундай таъкидлайди: бу хайкаллар маҳаллий асбоб-ускуналар билан ясаилиши мумкин эмас эди.

Бироқ археологлар Пасха ороли жамияти ва унинг хайкаллари ҳақида бошқа манзарани тузишди.

Биринчи кўчманчилар IV–VII асрларда оролга келган.

Тош платформалар ерлаштириш дастлабки даврда яратилган, хайкаллар эса X асрдан сўнг тайёрлана бошланган.

1680 йилдан кейин қатта ижтимоий тартибсизликлар юз берди ва бу ўзаро урушға олиб келди, бу эса тош қарьерлардаги ишларға нукта қўйди.

Шундай қилиб, Пасха ороли хайкаллари 500 йил давомида яратилган, ташилган ва

жойлаштирилган.

Аммо уларни қандай қилиб қазиб олишган, катта масофаларга ташишган ва турли жойларга ўрнатишган?

Археологик далиллар, тажрибалар ва оролчиларнинг оғзаки аңъаналари таҳлил қилинди.

Хайкаллар яратиш учун асосий тош материал манбаини аниқлаш қийин эмас эди, чунки бунинг ўзи ҳам улкан ёдгорлик эди.

Эски вулкон — Рано-Паракунинг кратерида жойлашган тош карьери хайратга солувчи манзарани ташкил этади.

Бу ерда тайёр хайкаллар қолдирган юзлаб бўш ўйиқлар ва тахминан 400 та тугалланмаган хайкаллар мавжуд.

Улар орасида El Gigante номи 22 метрлик ва 270 тонна оғирликка эга хайкал ҳам бор. Испанлар шундай таъкидлашган: Рано-Параку вулконидаги қўнгир-сарик туф каттик юзали бўлган.

Бирок, устки катламни тешганда, унинг ички қисми бор-йўғи силликланган борли тоғ жинси бўлиб чиқади.

Бу сув билан юмшатиб, осон қайта ишланадиган материал.

Хайкалларни қопиш учун ташланган қуроқлар шубҳасиз каттик тошдан ясалган ўткир болталари бўлган.

1955 йилда Тур Хейердал раҳбарлик қилган норвегиялик археологик экспедиция Рано-Параку карьерини ўрганди.

Хейердал маҳаллий мёрдан ташрифи давомида бир хайкални тажриба сифатида қешиб чиқишга рухсат олди.

Олти киши 3 кун давомида сув билан юмшатиб, тошни йўниб йўналтиришган.

Натижада 5 метрлик хайкал шакли пайдо бўлди.

Хейердал ҳисоб-қитобларига қўра, олти киши бир йил ичида тўлиқ хайкал ясаши мумкин эди.

ПАСХА ОРОЛИНИНГ СИРИ

Улкан хайкаллар она тошдан ажратилгандан сўнг, айримлари 9 кмгача бўлган масофада маҳсус тош платформаларда белгиланган жойга ташилган. Хайкалларнинг энг катталари ва оғирлари нисбатан қисқа масофага қўчирилган. Бу уларнинг оғирлиги эмас, балки улкан шакллариининг мўртлиги билан боғлиқ бўлиши мумкин. Энг катта қўчирилган хайкал — Паро, 10 метр бўйи ва 80 тонна вазнга эга бўлган гигант — тахминан 6 км масофада ноҳамвор ерлар орқали ташилган.

XVIII–XIX асрларда Пасха оролига ташриф буюрган денгизчилар хайкалларнинг дарахт роликлари ёки михдори бўлмаган ҳолда қандай қилиб қўчирилганига хайрон қолган эдилар, зеро оролда ҳеч қандай ўрмон йўқ эди. Бирок археологлар шуни аниқлашдики, Пасха оролининг ландшафти илгари мутлақо бошқача бўлган. Оролдаги учта қўлдаги чангчўпларни таҳлил қилган олимлар, 1786 йилда Лаперуз томонидан илгари сурилган тахминни тасдиқлади: бу ер илгари қуюқ ўрмонлар билан қопланган бўлган. Бу ўрмонларда асосан 22 метргача ўсадиган, танаси тахминан 1 метр диаметрга эга бўлган Чили пальмаси устунлик қилган.

Шу боис, олимлар хайкалларнинг дарахт ва ўсимлик толасидан тайёрланган арконлар ёрдамида ташилгани ҳақидаги тахминга қарши чиқмаганлар. Биринчи тажриба Тур Хейердал раҳбарлигида ўтказилган бўлиб, 180 нафар эркак, аёл ва болалар V-шаклдаги

ёғоч чанада боғланган 4 метрлик хайкални киска масофада кўчиришга муваффақ бўлган.

1955 йилдаги норвегияликлар экспедицияси чоғида оролликлар Хейердалга хайкалларнинг ўзлари ҳаракат қилганини, томондан томонга тебраниб, ҳаракатланганини айтишган. Чех муҳандиси Павел Павел бу ҳикояларни ўқиб чиқиб, бетон хайкал нусхасида муваффақиятли тажриба ўтказган. Шу сабабли, 1986 йилда Хейердал уни экспедицияга таклиф этган. 4 метрлик хайкалнинг бош ва пойдевориغا арконлар боғлаб, 15 киши уни аста-секин олдинга суришга муваффақ бўлди. Улар хайкални айлантириб ва буриб ҳаракатлантирдилар – худди ошхонада музлатгични ҳаракатлантиргандек. Бирок ҳаракатлантирилган масофа бир неча метрдан ошмаган. Ушбу тажриба натижаларига берилган баҳо бир-биридан фарқ қилади: Тур Хейердал Павел усулини жуда самарали деб атаган, аммо америкалик археолог доктор Жо Энн Ван Тилбург хайкал пойдевори сезиларли даражада шикастланганини ва бу нафакат оролликларни, балки олимларни ҳам норозиликка сабаб бўлганини таъкидлаган. Америкалик геолог доктор Чарлз Лоув ҳам бетон хайкал билан шу каби тажриба ўтказган ва у ҳам пойдеворнинг шикастланишини кузатган. Шунинг учун у хайкални ёғоч роликлар устига қўйиб тортишга қарор қилган. Бу усул билан 25 киши хайкални 50 метрга атиги икки дақиқада ҳаракатлантиришга муваффақ бўлган, бироқ нотўғри жойлаштирилган катоклар сабабли хайкал тез орада йиқилиб, синган.

Ван Тилбург компьютерда яна бир усулни синаб кўрди, у хайкални ёғоч рамка устига ётқизиб, уни ёғоч катокларда ҳаракатлантиришни таклиф қилди. Бу усул, эҳтимол, ноҳамвор жойларда хайкалларни ташиш учун ишлатилган бўлиши мумкин, вертикал ҳолатдаги катокларда ҳаракатланиш эса текис ер учун мос бўлиши мумкин.

Демак, бажарилган ишлар микёси хайрат уйғотади. Пасха оролининг қадимги аҳолиси ҳақиқатан ҳам улкан ютуқларга эришган. Бирок улар қимлар эди? Қадрдан қелган эдилар?

Пасха оролининг аҳолиси илк тадқиқотлардан бери олимларни қизиқтириб қелган. Тадқиқотчилар, асосан лингвистик маълумотларга асосланиб, оролликлар полинезияликлар эканлигини аниқлаганлар. Бу ўша вақтдаги умумий қабул қилинган фикрга мос қелар эди, унга кўра полинезияликлар Тинч океани ороллариغا Меланезиядан шарқ йўналишда тарқалганлар.

Тур Хейердал эса бу расмий қарашларга қарши чиқди. У маданий ўсимликларнинг тарқалишини асосий далил қилиб олиб, Полинезиянинг шарқдан, жумладан, Перу аҳолиси томонидан ўзлаштирилганини даъво қилди. Бирок профессионал археологлар унинг фикрига шундай эътироз билдирдилар: «Қадимги перуанликларда океанга чиқа оладиган кемалар бўлмаган, чунки уларнинг балъса ёғочидан ясалган қайиқлари узок денгиз сафарлари учун мутлақо яроқсиз бўлган».

Шунда 1947 йилда Хейердал «Кон-Тики» деб номланган инкларнинг қуёш худоси шарафига аталган балъса салда машҳур экспедицияни уюштирди. Перу қирғоқларидан буксир ёрдамида олиб чиқилган Хейердал ва унинг беш нафар шериги (шунингдек, бир тўти) 101 кун давомида очик денгизда сузиб, 4300 миль масофани босиб ўтдилар ва оқибатда Туамоту ороллар гуруҳига қирувчи Рароива номи одам яшамайдиган атоллга етиб бордилар.

Американинг Полинезия билан алоқаси мумкинлигини исботлаган Хейердал ўз назариясини ривожлантиришга киришди. У Полинезия аввал Тиауанакодан (Боливия) қелган оқ танли ирк томонидан тахминан милодий 800 йилда, кейин эса 1100–1300

Пасха ороли истуканлари

Муаллиф:

10.02.2025 21:07 -

йиллар оралигида Британия Колумбиясидан келган кавмлар томонидан ўзлаштирилганини даъво килди. Улар эса вақт ўтиши билан маҳаллий аҳолини сиқиб чиқарган.

Абу Муслим